

Replik til Esben Albrechtsen og andre kritikere af min disputats

AF

ANDERS BØGH

Det hævdes ofte, at det er en uskik at forsvare sig mod anmeldere. Det synes jeg ikke; især ikke når der er tale om forskning, der er skrevet for at indgå i en forskningsdiskussion. Her kan delinkventens modargumenter kun være til glæde for dem, der næste gang skal tage stilling. Jeg er derfor glad for, at Esben Albrechtsen, som var første officielle opponent mod disputatsen, har givet mig mulighed for at kommentere ovenstående i samme ombæring, hvori det bliver trykt.

Esben Albrechtsen synes, at min bog er dårligt disponeret, fordi man først i det sidste kapitel forstår »enkelthedernes plads i helheden«. Dette skyldes imidlertid et bevidst valg. Det meste af bogen er skrevet på det udsagnsniveau, som kilderne direkte kan bringes til at udtale sig på. De siger som regel ikke noget om sammenhænge og forklaringer; det er som oftest noget, som historikeren bygger oven på de data, hun eller han får ud af kilderne,¹ og al hidtidig erfaring viser, at den slags har en væsentlig kortere holdbarhedstid end rekonstruktioner på kildernes udsagnsniveau, fordi det er mere præget af historikerens (sam)tidsbundne tankebaner. Ved at skrive bogen sådan har jeg altså villet prøve at undgå, at den i eftertidens omdømme kom til at stå og falde med min tolkning af begivenhedernes sammenhæng, da nu et væsentligt formål var at 'rydde op' i, hvad dialogen med kilderne kunne bidrage med til emnets belysning. Ydermere har fremgangsmåden den fordel, at man ubesværet kan krydse rundt mellem de oplysninger, som burde være læseren bekendt, i forbindelse med analysen af sammenhænge og forklaringer, hvorved både nu- og fremtidige læsere skulle få bedre muligheder for at overveje, om tolkningerne kan tiltrædes.

¹ »tankespind« har jeg tilladt mig at kalde det et sted i bogen til oprindelig nogen forargelse for bedømmelsesudvalget.

Flere mener som Esben Albrechtsen, at min bog både bringer for meget og for lidt.² Det er muligt, at undertitlen burde have været »Kampen om magten i Norden ca. 1365-1389 med særligt henblik på forholdet mellem Danmark og Mecklenburg«. Det havde min strenge, men venlige og særdeles dygtige forlagsredaktør nu nok næppe fundet sig i. Og jeg mener da heller ikke, at en mere dybtgående behandling af de indre forudsætninger i Norge og Sverige ville have påvirket afhandlingens konklusioner. Erik Ulsig mener ligefrem, at jeg »bevidst har sjoflet« en ordentlig behandling af forholdene i Sverige. I betragtning af, at de centrale omstændigheder i denne sag har været behandlet adskillige gange, har jeg imidlertid ment, at det var tilstrækkeligt at henvise til disse og skrive en sammenhængende historie, hvor vægten ligger på de nye aspekter, jeg har ment at kunne bidrage med. Man kan jo vel næppe bebrejde mig, at jeg ikke har set de interessante aspekter, som Erik Ulsig har kunnet tilføje i sin opposition.³ Det, som kan siges at mangle i bogen, er en gennemgribende analyse af de indre forhold i Sverige under hele kong Albrecht af Mecklenburgs regering med inddragelse af alt relevant kildemateriale og med særligt henblik på, hvorfor de svenske stormænd i sidste ende valgte at gøre oprør mod ham. Dette ville imidlertid kræve en bog af nogenlunde samme omfang som den foreliggende, og alt tyder på, at vi ud over en masse nye detaljer ville få det samme hovedresultat, at de svenske stormænd under ingen omstændigheder ville affinde sig med det panteherreedomme ved nordtyske entreprenører, som de tidligere havde opponeret voldsomt imod, og som ville blive det sandsynlige resultat af at bøje sig for kong Albrecht i 1386 eller senere. M.h.t. Norge føler jeg ingen dårlig samvittighed ved at henvise til de senere års omfattende norske forskning uden at gengive andet end hovedpunkter i det forløb, som førte til Margrethes herredømme her.

Til gengæld har jeg så angiveligt skrevet for meget om sørøvere og indre forhold i Danmark. Det lange kapitel om sørøverne er ganske vist kedeligt. Det er det, fordi jeg har villet inddrage hele det ganske omfattende kildemateriale for derved at søge at overbevise den interesserede læser om, at der ikke i dette findes noget grundlag for de mere end hundrede år gamle anklager mod Margrethe for bevidst at have drevet eller understøttet sørøveri mod hansestæderne. Jeg forstår ganske

² Erik Ulsig: Dronning Margrethe og mecklenburgerne, *Historie* 2003,1; Frode Herrik: anm. i *Scandinavian Journal of History* vol. 28, 2003.

³ Dog kan man ikke af brevet 17.6. 1402 (*Diplomatarium Danicum* (DD) IV rk. 8. bd. Nr. 400 på internettet) udlæse, at der var nogen svenskere til stede ved Olufs dødsleje i begyndelsen af august 1387.

enkelt ikke, at dette emne ikke skulle være relevant i sammenhængen. Især da det er temmelig vanskeligt at forestille sig, at det regime, som jeg har kunnet vise kun havde en begrænset indflydelse i Danmark, samtidig drev sørøveri mod hansestæderne og dermed løb en åbenlys risiko for, at disse satte deres betragtelige ressourcer ind på hovedfjendens side. Hvis dette havde været tilfældet, ville det jo sætte et kraftigt spørgsmålstegn ved afhandlingens øvrige resultater.

Det er naturligvis også relevant at følge, hvorledes formynderstyrelsen for kong Oluf meget gradvis får øget indflydelse i Danmark, indtil »dronningen af Norge [fik] ligeså fuldt riget i Danmark, som hendes fader, kong Valdemar tidligere havde besiddet det«. ⁴ Men hvor skal man sætte grænserne for, hvad der skal medtages i en sådan sammenhæng? Jeg kan imidlertid godt medgive Erik Ulsig, at det kunne have været en fordel for læsningen af bogen, hvis noget havde været udstykket i selvstændige artikler, hvis hovedresultater så kunne være gengivet i bogen med passende henvisninger.

Jeg mener at have påvist, at analyser ud fra begrebsparret regimen regale og regimen politicum ikke har nogen relevans i det meste af den behandlede periode, fordi både kongemagt og aristokrati var mere end tilstrækkeligt optaget af eksistenskamp frem for indbyrdes ideologiske rivninger; dog uden at jeg har brugt disse begreber eksplicit. Det forhindrer dog ikke, at det siden skulle vise sig, at især Margrethe havde en meget stærk interesse for det, der ligger i det ene af begrebsparrene, hvilket dog allerede kommer frem i de notarialattester, som jeg straks skal komme ind på. Imidlertid har jeg ikke ment, at der var nogen grund til at forstyrre læseren med en længere udredning om disse ikke videre vel underbyggede begreber.

Den ene opponenter mener, at »det er en løst funderet hypotese«, at Valdemar Atterdag på sit dødsleje gik ind for Oluf som sin efterfølger, mens den anden fremhæver dette som et eksempel på en væsentlig nyhed i afhandlingen. Her er jeg måske ikke den rette til at dømme om, hvem der har ret.

Esben Albrechtsens tungeste skyts rettes mod min teori om Margrethes statskup i efteråret 1387. Her må jeg lide den tort at blive beskyldt for at forlade mig på en fejlagtig oversættelse i Danmarks Riges Breve i stedet for selv at knække latinen i originaldokumentet. Lad os se lidt nærmere på det. Den omstridte passus i den latinske original lyder som følger: »nisi ipsa domina Margareta regina predicta ipsos omnes bono uelle a se ad aliquem regem miserit quem illi cum consilio uelle et

⁴ Detmar i *Die Chroniken der Deutschen Städte* Bd. 19, 1884 s. 589, jvf. min bog s. 18.

rogatu domine Margarete regine predicte elegerint consensu consonanti« (DD IV, 3 nr. 233). Spørgsmålet er nu, om dette svarer til »før hun wiser os meth wiliæ fra sech tel then samme kong ther bathe hun ok wi meth bathe hennes raeth ok wilie ok wort keese« (DD IV.3 nr. 222), idet notarialattesten, hvorfra det første stammer, jo hævder at gengive brevet om valget af Margrethe, hvorfra det andet stammer. I sidstnævnte tekst er der ingen tvivl om, at Margrethe og 'vælgerne' skal have gensidig vetoret m.h.t. valget af den kommende konge. Det er oven i købet tredje gang i brevet, at dette fremhæves. I notarialattesten ligger vægten i teksten forud for det citerede på, at 'vælgerne' ikke vil tage nogen konge, som er Margrethe imod, og at de i det hele taget ikke vil tage nogen konge »nisi cum ipsius uolentate plena rogatu et consilio« (»undtagen med hendes fulde vilje, anmodning og råd«). I denne sammenhæng nævnes intet om, at 'vælgerne' skulle kunne afvise at vælge den anviste konge. Spørgsmålet er så, om de kan det, da teksten vender tilbage til sagen i den først citerede passus. Initiativet ligger her igen tydeligt hos Margrethe. Hun vil (eventuelt) sende »dem fra sig til en konge, som de ('vælgerne') med førnævnte frue, dronning Margrethes råd, vilje og anmodning vælger med enstemmigt samtykke«. ⁵ Heller ikke her kan jeg se, at der tages højde for den mulighed, at 'vælgerne' afviser den således med fruens vilje tilsendte. Albrechtsen har ret i, at »parterne, dronningen og folket, skal samtykke i enighed for at der kan blive tale om noget valg«, men »folket« har bare værsgo at »samtykke i enighed«. Den tilføjelse til sætningen, som Esben Albrechtsen har fremdraget i valgerklæringen fra Odense (DD IV, 3 nr. 253) »singulatim« understreger for mig at se min tolkning. Hvordan skulle man sikre, at »illi« (»de«/vælgerne) »hver for sig«/»hver eneste« skulle istemme valget, hvis ikke de på forhånd var juridisk forpligtede til at gøre det?

Jeg ser altså ikke rettere end, at den gode dronning havde fået narret den tyske notar (som næppe forstod dansk) til at tro, at hun (som den eneste regent i Danmarkshistorien) havde fået overladt retten til at udpege sin egen efterfølger. Og da notarens formuleringer indgik i valgbrevet fra Odense, kan det ikke være for stærkt at betegne dette som et statskup – i det mindste på Fyn! Fremover var Margrethe jo imidlertid selv frue over, om hun ville bruge notarens attester eller de østdan-

⁵ Som det ses, kan jeg ikke tiltræde, at Thomas Riis har fejloversat den citerede passus i Danmarks Riges Breve. Jeg har forelagt den for dekan, dr.phil. Bodil Due og professor, dr.phil. Otto Steen Due, begge klassiske filologer, som har kunnet fortælle mig, at infinitiver, in casu »uelle«, har det med at optræde substantivisk i middelalderlatin. Der er faktisk to eksempler i det citerede på, at »uelle« optræder substantivisk.

ske valgbreve, når tingene skulle diskuteres. Og i brevet, som fulgte efter Erik af Pommerns tiltræden som konge 24.1. 1396, tales der da også kun om, at man har »hyldet og modtaget« ham – og ikke om noget valg.⁶

Nu ser Esben Albrechtsen sig imidlertid i stand til at »bevise, at de originale østdanske valgbreve ikke holdtes skjult«. Dette sker ved en sammenligning af disse med det norske valgbrev, idet det hævdes, at der er verbaloverensstemmelse mellem »Margrete forenefnd er koning Woldemars daater ok koning Oleues mother ther bathe wore herrer wore ok fram eræ farne guth there siælæ haue« (DD IV,3 nr. 222) og »Margarete...var vaars kæra herra konung Hakons husfrw oc vaars kæra herra konung Olafs modher sæm nu nyligha dødhe sæm Gudh bæggias thæirra saal hafue« (DD IV, 3 nr. 332). Jeg har set mere slående verbaloverensstemmelser end disse. Imidlertid er det rigtigt, at det, Margrethe vælges til at være både i Lund, Ringsted og Oslo, betegnes som bl.a. *fuldmægtig frue og husbond*. Nu havde Margrethes særdeles tro mand og nyttige tjener, ærkebisp Vinald Henriksen jo også været til stede i Lund og havde deltaget i de givetvis intrikate drøftelser af, hvad i alverden man skulle kalde en kvinde, der valgtes til (midlertidig) rigsstyrer. Så meget desto mere forbavsende er det, at hun ikke i det norske valgbrev som i de danske tillægges titlen *formynder*, og ikke mindst at hun i det norske valgbrev beskrives som »ret arving og fyrstinde til riget i Danmark«, samt at hun vælges til rigsstyrer på livstid med den (implicitte) implikation, at kongedømmet i arveriget Norge skulle gå i arv til hendes nærmeste mandlige arving (noget som dog snart efter modificeredes).

På vejen hjem fra Oslo mødte Margrethe en delegation af særdeles fremtrædende svenskere, som udstedte et brev om, at de ville arbejde for, at den rette arving og fyrstinde i Danmark (men sært nok ikke i Norge) også blev *fuldmægtig frue og husbond* i Sverige *på livstid*; dog skulle de før eller efter hendes død »tage, have og beholde som konge« »den, som...Margrethe vil og tilråder«. ⁷ Dette blev da også i sidste ende grundlaget for hendes styre i Sverige. Hvor i alverden havde man fået den idé fra i valgriget Sverige ganske uhørt at overlade det til en regent selv at udpege sin efterfølger? Ja, givetvis fra Margrethe, men hendes argumentation ville jo vinde vældigt i styrke ved at fremvise notarens attester eller blot valgbrevet fra Odense, der tilsyneladende dokumen-

⁶ Den Danske Rigslovgivning indtil 1400 udg. E. Kroman, 1971 s. 335.

⁷ DD IV,3 nr. 360, jf. beskrivelsen af Eriks tiltræden som konge i Sverige: »vi med rette hylkede ham, aflagde ed og rettelig antog ham til vor rette herre og konge over Sverige...« DD IV, 6 nr. 145.

terede, at således skulle det være i Danmark – så er der nogen grund til at tvivle på, at hun gjorde det?

Herefter kan der kastes lidt sidelys på de berømte breve fra Kalmar 1397. I Kroningsbrevet tales der om, at kong Erik er »modtaget og taget« som konge i alle tre riger, mens Unionsbrevet taler om »taget, valgt og modtaget« (DD IV, 6 nr. 344, 345). Alt tyder således på, at Kroningsbrevet kom tættest på en beskrivelse af de virkelige forhold, og at grundlaget herfor i sidste ende var Margrethes statskup i 1387.

Afslutningsvis vil jeg takke mine opponenter for at have taget mit og deres arbejde alvorligt. Erik Ulsig har (især) tilføjet det nogle interessante nye aspekter, mens Esben Albrechtsen ikke mindst under det mundtlige forsvar påtog sig den klassiske rolle som djævelens advokat, der rusker og pirker i alt, hvad der kan ruskes i. Ikke mindst sidstnævnte vakte megen glæde blandt de ganske mange tilskuere i Aarhus Universitets Aula den 21. marts 2003.